

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

GO'ZALLIK

Maksudov Djamshid Djamaliddinovich

*Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi Farg'ona filiali
rentgen bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada haqiqatning go'zalligi va qiymati, haqiqat, xato va yolg'on, nisbiy va mutlaq haqiqat, haqiqatning aniqligi va haqiqiy bilim mezonlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar beriladi.*

Kalit so'zlar: *haqiqat, go'zallik, bilim, yolg'on, aldanish, tasavvur, falsafiy tizimlar.*

1. Haqiqatning go'zalligi va qiymati. Haqiqat va go'zallikning uyg'unligi abadiydir. Qadim zamonlarda Misr donishmandlari xato va donolik belgisi sifatida haqiqat deb nomlangan qimmatbaho toshli oltin zanjir taqishgan. Donolik ma'budasi Pallas Athenaning qadimgi yunon ibodatxonasi Parfenonning so'nmas go'zalligi, uyg'unligi va olijanoblighi donolikning kuchi va haqiqatning engilmasligini ramziy qiladi. Mifologik tasvirda haqiqat chiroyli, mag'rur va olijanob ayoldir; ba'zan bu sevgi va go'zallik ma'budasi Afrodita kaptarlar tomonidan tortilgan aravada - tinchlikning abadiy ramzidir. Haqiqat va go'zallikka eng oliy yaxshilik sifatida intilish, Platonga ko'ra, ekstaz, g'ayrat va sevgidir. Haqiqatni shunday sevisish kerak, dedi Lev Tolstoy, har qanday lahzada eng oliy haqiqatni o'rganib, ilgari haqiqat deb hisoblagan hamma narsadan voz kechishga tayyor bo'ladi. Insoniyatning eng buyuk onglari har doim haqiqatda uning yuksak axloqiy va estetik ma'nosini ko'rgan. Masalan, F. M. Dostoevskiy go'zallik dunyoni qutqaradi, deb ta'kidlaganida, u, albatta, har qanday diniy va mistik motivlardan (ba'zan uni ayblashadi) uzoq edi, lekin u aynan bu yuksak haqiqat tuyg'usi haqida gapirib, uning sof utilitar, pragmatik ma'nosini inkor etdi. Haqiqiy haqiqat nuqsonli bo'lishi mumkin emas. Uning shunchaki foydasi insoniyatning axloqiy yuksakligiga xizmat qila olmaydi. Tsivilizatsiya tarixi haqiqatni fidokorona izlash ruhiga to'la. Ilm-fan va san'at ishqibozlari uchun haqiqatni izlash har doim hayotning ma'nosi bo'lgan va shunday bo'ladi. Ularning xotirasi olijanob avlodlar tomonidan saqlanadi. Tarix haqiqatni izlovchilarni eslaydi, ular obro'sini xavf ostiga qo'yganlar, ta'qib qilingan, charlatanlikda ayblangan va tilanchilar bilan o'lgan. Ko'plab kashfiyotchilar, ilm-fan kashshoflarining taqdiri shunday. To'g'ri aytilganki, u shahid bo'lishga jasorat topmagan haqiqat payg'ambari bo'lishi mumkin emas. Haqiqat eng katta ijtimoiy va shaxsiy qadriyatdir. Jamiyat hayotida jadal rivojlanib, unda ijtimoiy, ma'naviy va psixologik rol o'ynaydi. Haqiqatning qiymati har doim beqiyos kattadir va vaqt uni yanada oshiradi. Gumanizmning buyuk haqiqatlari, ijtimoiy adolat tamoyillari haqiqatni izlash va xalqlar manfaatlarini himoya qilish mavjudlikning ma'nosini tashkil etgan, bizni yanada ma'rifatli, aqlli, madaniyatli qilgan, baxt va taraqqiyotga boradigan haqiqiy yo'lni ochib berganlarning ko'pchiligining qoni va o'limi bilan to'landi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

2. Haqiqat, xato va yolg'on. Haqiqat odatda bilim va ob'ekt o'rtasidagi muvofiqliklar sifatida ta'riflanadi. Haqiqat - ob'ekt to'g'risida, uning hissiy va intellektual tushunchasi yoki u haqida aloqa orqali olingan va uning ishonchligi nuqtai nazaridan tavsiflanadigan etarli ma'lumot. Shunday qilib, haqiqat o'zining axborot va qadriyat jihatlarida ob'ektiv, ma'naviy haqiqat sifatida mavjud emas. Bilimning qiymati uning haqiqat darajasi bilan belgilanadi. Boshqacha qilib aytganda, haqiqat bilimning o'zi emas, balki bilimning xususiyatidir. Bilim aks ettiradi va hissiy yoki kontseptual naqsh shaklida mavjud - integral tizim sifatida nazariyaga qadar. Ma'lumki, tasvir nafaqat hozirgi mavjudotning aksi, balki ma'lumotni olib boruvchi ba'zi muhitlarda aks ettirilgan o'tmishning aksi ham bo'lishi mumkin. Va kelajak - u tafakkur ob'ekti bo'lishi mumkinmi? Uni dizayn shaklida harakat qiladigan haqiqiy g'oya, kelajakka yo'naltirilgan konstruktiv fikr sifatida baholash mumkinmi? Aftidan, yo'q. Albatta, g'oya o'tmish va hozirgi kunni bilishga asoslanadi. Va shu ma'noda, u haqiqatga asoslanadi. Ammo rejaning o'zi haqida bu haqiqat deb aytishimiz mumkinmi? Yoki maqsadga muvofiq, amalga oshiriladigan, foydali - ijtimoiy jihatdan foydali yoki sinf, ijtimoiy guruh yoki shaxs uchun foydali kabi tushunchalar bu erda ko'proq mos keladimi? Reja haqiqat yoki yolg'onlik nuqtai nazaridan emas, balki maqsadga muvofiqlik va amalga oshirilishi nuqtai nazaridan baholanadi. Shunday qilib, haqiqat haqiqatni o'z-o'zida, ongdan tashqarida va mustaqil ravishda qayta ishlab chiqaruvchi sub'ekt tomonidan ob'ektning etarli aks etishi sifatida ta'riflanadi. Bu his-tuyg'u, empirik tajribaning ob'ektiv mazmuni, shuningdek tushunchalar, hukmlar, nazariyalar, ta'limotlar va nihoyat, dunyoning uning rivojlanish dinamikasida butun yaxlit tasviri. Haqiqat uning rivojlanish dinamikasida haqiqatning etarli aksi ekanligi unga prognostik o'zgarish bilan bog'liq alohida ahamiyat beradi. Haqiqiy bilim odamlarga hozirgi vaqtda o'z amaliy harakatlarini oqilona tashkil etish va kelajakni ko'ra olish imkoniyatini beradi. Agar bilish boshidanoq haqiqatning haqiqiy aksi bo'lmaganida, inson nafaqat atrofdagi dunyoni oqilona o'zgartirishga, balki unga moslashishga ham qodir emas edi. Insonning mavjudligi, fan va amaliyot tarixi bu pozitsiyaning haqiqiyliyini tasdiqlaydi. Ammo insoniyat kamdan-kam hollarda haqiqatga erisha oladi, faqat haddan tashqari va xatolar. Bilish jarayoni silliq yo'l emas. D. I. Pisarevning so'zlariga ko'ra, bir kishi samarali haqiqatni kashf etishi uchun yuz kishi o'z hayotlarini muvaffaqiyatsiz qidirish va achinarli xatolar bilan yondirishi kerak. Ilm-fan tarixi hatto noto'g'ri takliflar haqiqat sifatida qabul qilingan butun asrlar haqida hikoya qiladi. Xato haqiqatga olib boradigan yo'lda istalmagan, ammo qonuniy zigzagdir.

Aldanish - bu haqiqatga mos kelmaydigan, balki haqiqat deb qabul qilinadigan onging mazmuni. Shunday qilib, masalan, diniy ongdan fantastika haqiqat uchun qabul qilinadi. Insoniyatning kognitiv faoliyati tarixi shuni ko'rsatadiki, xatolar ham bir tomonlama bo'lsa ham ob'ektiv haqiqatni aks ettiradi va haqiqiy manbaga, "dunyoviy" asosga ega. Yo'q va printsiplial jihatdan hech narsani aks ettirmaydigan aldanish bo'lishi mumkin emas, hatto u juda bilvosita yoki hatto o'ta bo'lsa ham. Masalan, ertak tasvirlari haqiqatmi? Javob: ha, ular, lekin faqat uzoqdan - ular hayotdan olinadi va o'z yaratuvchilarining tasavvuri kuchi bilan o'zgartiriladi. Har qanday badiiy adabiyotda haqiqat iplari, tasavvur kuchi bilan

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

to'qilgan g'alati naqshlar mavjud. Umuman olganda, bunday tasvirlar haqiqiy narsa emas. Vasvasalar baxtsiz tasodifiy deb fikr bor. Biroq, ular bilimlar tarixini mavjud amaliyot darajasi va nazariy tafakkur imkoniyatlaridan ko'proq narsani o'rganishga jur'at etishga urinishlar uchun insoniyatning narxi sifatida tinimsiz hamroh bo'lishadi. Haqiqatga intilayotgan inson ongi muqarrar ravishda har xil xatolarga tushib qoladi, bu ham tarixiy cheklovlar, ham haqiqiy imkoniyatlaridan yuqori bo'lgan da'volar bilan bog'liq. Noto'g'ri tushunchalar, shuningdek, bilish yo'llarini tanlashning nisbiy erkinligi, hal qilinishi kerak bo'lgan muammolarning murakkabligi va to'liq bo'lmagan ma'lumot holatida g'oyalarni amalga oshirish istagi bilan ham bog'liq. Ilmiy bilimlarda xatolar yolg'onligi ilm-fanning keyingi rivojlanishi bilan oshkor bo'lgan yolg'on nazariyalar sifatida namoyon bo'ladi. Bu, masalan, Ptolemeyning geosentrik nazariyasi yoki Nyutonning makon va vaqt talqini bilan sodir bo'lgan. Shunday qilib, xayolparastlar epistemologik, psixologik va ijtimoiy asoslarga ega. Ammo ularni axloqiy va psixologik hodisa sifatida yolg'ondan ajratish kerak. Yolg'on - bu kimnidir aldashga qaratilgan haqiqiy holatni buzish. Yolg'on sodir bo'lmagan narsa haqida ixtiro ham, bo'lgan narsani ongli ravishda yashirish ham bo'lishi mumkin. Mantiqiy noto'g'ri fikrlash ham yolg'on manbai bo'lishi mumkin. Ilmiy bilim o'z tabiatiga ko'ra har xil, ba'zan qarama-qarshi qarashlar to'qnashuvi, e'tiqodlar, fikrlar, munozaralar kurashisiz mumkin emas, shuningdek, xayolparastlik va xatolarsiz ham mumkin emas. Xatolar muammosi ilm-fanda oxirgi o'rinni egallaydi. Tadqiqot amaliyotida ko'pincha kuzatish, o'lchash, hisob-kitoblar, hukmlar va baholashlar jarayonida xatolarga yo'l qo'yiladi. Galileo ta'kidlaganidek, kuzatuvda xatolarni oldini olish mumkin emas. Biroq, bilimni badiiy adabiyot zulmatida uzluksiz yurish deb pessimistik qarash uchun hech qanday asos yo'q. Inson oldinga va oldinga harakat qilar ekan, deydi Gyote, u adashadi. Ilm-fandagi xatolar asta-sekin bartaraf etiladi va haqiqat yorug'likka chiqadi. Aytilganlar asosan tabiiy ilmiy bilimlarga nisbatan to'g'ri. Ijtimoiy bilishda vaziyat biroz boshqacha va ancha murakkab. Ayniqsa, bu dan dalolat beradi.

Haqiqatni idrokning qat'iy erishilgan natijasi deb o'ylaydigan oddiy ong, odatda, "tayyor shaklda berilishi va bir xil shaklda cho'ntagiga yashirilishi mumkin" bo'lgan tanga kabi so'zsiz haqiqatlar bilan ishlaydi. Ammo ilmiy bilimlar tizimi va kundalik tajriba mavjudlik to'g'risida to'liq ma'lumotlarning ombori emas, balki cheksiz jarayon, go'yo cheklanganlarning pastki pog'onalaridan ko'tarilayotgan zinapoyadan ko'tarilishdek, narsalarning mohiyatini tobora keng qamrovli va chuqur anglashga yaqinlashadigan cheksiz jarayondir. "Haqiqatni o'lik tinchlik shaklida, oddiy rasm (tasvir) shaklida tasavvur qilishning iloji yo'q ... harakat qilmasdan, harakatsiz..." Biroq, haqiqat shunchaki to'xtamasdan harakatlanadigan jarayon emas, balki jarayon va natijaning birligidir. Haqiqat ikkinchi darajali. Va shu ma'noda u "davrnig bolasi". Yakuniy yoki o'zgaruvchan haqiqat tushunchasi faqat fantomdir. Bilishning har qanday ob'ekti tugamaydi, u doimo o'zgarib turadi, ko'plab xususiyatlarga ega va atrofda dunyo bilan son-sanoqsiz munosabatlar iplari bilan bog'liq. Masalan, suvning kimyoviy tarkibi, xususiyatlari va holati yaxshilab o'rganilgan deb ishonildi. Biroq, ilgari noma'lum xususiyatlarga ega bo'lgan og'ir

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

suv topildi. Bilishning har bir bosqichi ilm-fan taraqqiyot darajasi, jamiyatning tarixiy sharoitlari, amaliyot darajasi, shuningdek ma'lum bir olimning rivojlanishi ham o'ziga xos tarixiy sharoitlar, ham ma'lum darajada tabiiy omillar bilan shartli bo'lgan bilish qobiliyatlari bilan cheklanadi. Ilmiy bilimlar, shu jumladan eng ishonchli va aniq, nisbiydir. Bilimning nisbiyligi uning to'liqsizligi va ehtimoliy tabiatida yotadi. Shuning uchun haqiqat nisbiydir, chunki u ob'ektni to'liq, to'liq yoki to'liq aks ettirmaydi. Ammo ma'lum chegaralar, shartlar, doimiy ravishda o'zgarib turadigan va rivojlanayotgan munosabatlar doirasida. Nisbiy haqiqat biror narsa haqida cheklangan haqiqiy bilimdir. Paradoks ravishda, lekin bu haqiqat: ilm-fanda oldinga qadam qo'ygan har bir qadam yangi sirni va johillikning yangi ufqlarini kashf etishdir. Bu abadiylikka boradigan jarayon. Insoniyat har doim ilmiy bilimlar mazmunidagi qarindoshning «ta'sir doirasini» iloji boricha toraytirishga intilib, mutlaq haqiqatni bilishga yaqinroq kelishga intilgan. Biroq, hatto bilimlarimizning printsiplal jihatdan doimiy kengayishi, chuqurlashishi va aniqlanishi ham uning ehtimoli va nisbiyligini to'liq bartaraf eta olmaydi. Ammo, masalan, K. Popper kabi, har qanday ilmiy pozitsiyani shunchaki faraz deb ta'kidlagan haddan tashqari haddan tashqari borish kerak emas. Ma'lum bo'lishicha, ilmiy bilimlar asrlar chuqurligidan cho'zilgan va ishonchlikni barqaror qo'llab-quvvatlashdan mahrum bo'lgan taxminlar zanjiridir. Haqiqatning nisbiy xususiyati haqida gapirganda, shuni unutmaslik kerakki, biz ilmiy bilim sohasidagi haqiqatlarni nazarda tutayotganimizni unutmaslik kerak, lekin bugungi kunda Fransiyaning qiroli yo'qligi kabi mutlaqo aniq dalillarni bilish haqida emas. Aynan insonning amaliy faoliyatida juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan mutlaqo ishonchli va shuning uchun mutlaqo haqiqat faktlarining mavjudligi

3. Haqiqatning aniqligi. Haqiqatning konkriti, bilishga dialektik yondashuvning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, bilish ob'ekti joylashgan barcha sharoitlarni aniq hisoblashni nazarda tutadi. Konkret - bu haqiqiy aloqalarni, ob'ektning barcha jihatlarining o'zaro ta'sirini, asosiy, muhim xususiyatlari va uning rivojlanish tendentsiyalarini bilishga asoslangan haqiqat xususiyatidir. Shunday qilib, agar ular shakllantirilgan joy, vaqt va boshqalarning shartlari ma'lum bo'lmasa, ba'zi hukmlarning haqiqati yoki yolg'onligi aniqlanmaydi. Berilgan shartlarda ob'ektni to'g'ri aks ettiradigan hukm boshqa holatlarda xuddi shu ob'ektga nisbatan noto'g'ri bo'ladi. Haqiqat lahzalaridan birining to'g'ri aks etishi uning qarama-qarshiligi, aldovga aylanishi mumkin, agar butun tarkibida aks etadigan rolda ma'lum joy va vaqt sharoitlarini hisobga olmasak. Masalan, individual organni butun organizmdan tashqarida tushunish mumkin emas, odamni jamiyatdan tashqarida tushunish mumkin emas. "Suv 100 daraja Selsiyda qaynaydi" taklifi faqat oddiy suv va normal bosim haqida gapiradigan bo'lsak, to'g'ri. Agar siz og'ir suv deb ataladigan suvni olib, bosimni o'zgartirsangiz, bu taklif o'z haqiqatini yo'qotadi. Har bir ob'ekt, umumiy xususiyatlar bilan bir qatorda, individual qobiliyatlarga ega, o'ziga xos "hayot konteksti"ga ega. Shu sababli, umumlashtirilganlar bilan bir qatorda, ob'ektga aniq yondashuv ham zarur: mavhum haqiqat yo'q, haqiqat har doim konkretdir. Masalan, klassik mexikaning tamoyillari haqiqatmi? Ha, ular makro jismlarga va nisbatan past harakat tezliklariga nisbatan to'g'ri. Bu

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

chegaralardan tashqari, ular haqiqat bo'lishdan to'xtaydi. «... Har qanday haqiqat, agar u "haddan tashqari" qilingan bo'lsa... agar u bo'rttirilgan bo'lsa, uning haqiqiy qo'llanilishi chegarasidan tashqariga cho'zilgan bo'lsa, u bema'nilikka qisqartirilishi mumkin va hatto yuqoridagi sharoitlarda muqarrar ravishda bema'nilikka aylanadi" - V. I. Lenin. Haqiqatning o'ziga xosligi tamoyili faktlarga umumiy formulalar va sxemalar bilan emas, balki dogmatizmga hech qanday mos kelmaydigan aniq vaziyat va real sharoitlarga nisbatan yondashishni talab qiladi. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonini tahlil qilishda tarixiy yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ijtimoiy rivojlanish jarayoni notekis davom etadi va bundan tashqari turli mamlakatlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega.

4. Haqiqiy bilim mezonlari bo'yicha. Odamlarga o'z bilimlarining haqiqatiga kafolat beradi, haqiqatni xato va xatolardan ajratish uchun asos bo'ladi? Dekart, Spinoza va Leybnits haqiqat mezoni sifatida fikrlangan narsaning ravshanligi va aniqligini taklif qildilar. Kuzatuvchi ong uchun ochiq bo'lgan narsa ravshan va shubhasiz shunday deb tan olingan, shubha uyg'otmaydi. Bunday haqiqatning misoli "kvadratning to'rt tomoni bor". Bunday haqiqatlar "aqlning tabiiy nuri" natijasidir. Yorug'lik o'zini va atrofidagi zulmatni ko'rsatganidek, haqiqat ham o'zining va noto'g'rilikning o'lchovidir. Haqiqat mezonini bunday tushunish chuqurlikka to'la. U fikrlashimiz mantig'ining kuchiga, uning haqiqatni anglashining ishonchliligiga ishonishga asoslanadi. Bu asosan bizning tajribamizga asoslangan. Bu xayoliy zulmatda ongning har qanday chalg'itilishiga qarshi kurashda kuchli pozitsiyadir. His-tuyg'ular va fikrlarning dalillari haqiqatni aniqlashda muhim rol o'ynaydi, lekin u uning yagona mezoni bo'lib xizmat qila olmaydi. Vaqt bir vaqtlar aniq va ravshan bo'lib tuyulgan ko'plab haqiqatlarni "rad etdi". Yerning harakatsizligidan ko'ra ravshanroq va ravshanroq narsa bo'lishi mumkin edi! Ming yillar davomida insoniyat bu «o'zgarmas haqiqat» ga umuman shubha qilmagan. Ravshanlik va ravshanlik sub'ektiv ong holatlari bo'lib, ularning katta hayotiy ahamiyati uchun barcha hurmatga loyiqdir, ammo ular aniq "qattiq" narsa bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak. Hech shubha yo'qki, fikrlarning ravshanligi va ravshanligi nafaqat psixologik jihatdan ahamiyatga ega, balki uning ishonchliligiga ishonch ham muhimdir. Biroq, hatto bu ishonchlilik ham haqiqat mezoni bo'lib xizmat qila olmaydi. Fikrning haqiqatiga ishonch halokatli ravishda chalg'itishi mumkin. Masalan, Jeyms kulgi gazi ta'sirida ma'lum bir odam "olam sirini" bilishiga amin bo'lganini tasvirlab berdi. Gazning ta'siri to'xtaganda, u bu sirni "bilganini" eslab, bu aniq nima ekanligini ayta olmadi. Va nihoyat, u gaz to'xtamasdan oldin bu muhim ma'lumotni qog'ozga yozib olishga muvaffaq bo'ldi. U dopingdan uyg'onganida: "Hamma joyda neft hidi bor" deb o'qiganida hayron bo'ldi. Umumiy ahamiyatga ega bo'lgan haqiqat mezoni ham ilgari surildi: ko'pchilikning fikriga mos keladigan narsa to'g'ri. Albatta, buning sababi bor: agar ko'p odamlar ma'lum bir tamoyillarning haqiqiylikiga amin bo'lsalar, bu o'z-o'zidan xatoga qarshi muhim kafolat bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, Demokritos haqiqat masalasi ko'pchilik ovoz bilan hal qilinmasligini ta'kidladi. Ilm-fan tarixidan biz bilamizki, kashfiyotchilar, qoida tariqasida, o'zlarining haqiqatini himoya qilishgan. Hech bo'lmaganda Kopernikni eslaylik: yolg'iz u haq edi, boshqalar esa Yerning Quyosh atrofida

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

aylanishi to'g'risida yanglishdi. Ilmiy jamoatchilikda u yoki bu bayonotning haqiqati yoki yolg'onligi masalasini ovoz berish kulgili edi.

Ba'zi falsafiy tizimlarda haqiqatning ma'nosini uning amaliy foydasi bilan belgilaydigan pragmatizm tamoyili kabi haqiqat mezonini mavjud. Haqiqiy g'oyalar muvaffaqiyatli "ishlaydigan". "Pragmatizm haqiqat deb tan oladi va bu uning yagona haqiqat mezonini - biz uchun eng yaxshi "ishlaydigan", bizni yo'naltiradigan, hayotning har bir qismiga eng mos keladigan va tajribamizning butunligiga mos keladigan narsa - va hech narsani chetda qoldirmaslik kerak. Agar diniy g'oyalar bu shartlarni bajarsa, agar Xudo tushunchasi ularni qondirishi aniqlansa, unda pragmatizm Xudoning mavjudligini qanday asosda inkor etadi..." - U. Jeyms. Ya'ni, haqiqatni amalda foydali deb tushunishdan kelib chiqib, pragmatizm hatto Xudoni "amaliyot uchun" xulosa qiladi. Haqiqat mezonini o'z-o'zidan fikrda topish mumkin emas, shuningdek, u haqiqatda sub'ektdan tashqarida ham topilmaydi. Haqiqat mezonini amalda yotadi. "Inson fikri ob'ektiv haqiqatga egami yoki yo'qmi degan savol umuman nazariya masalasi emas, balki amaliy savoldir. Amalda inson haqiqatni, ya'ni haqiqat va kuchni, o'z fikrlashining dunyoviylikini isbotlashi kerak. Amaliyotdan ajratilgan fikrlashning haqiqiyliigi yoki noto'g'riligi haqidagi tortishuv sof sxolastik savoldir" - K. Marks.

Ilmiy fikrlashning asosiy tamoyillaridan biri shundaki, taklif ma'lum bir vaziyatda qo'llanilishi isbotlansa, haqiqatdir. Ushbu tamoyil "amalga oshirilishi mumkinligi" atamasi bilan ifodalanadi. G'oyani amaliy amalda amalga oshirish orqali bilim o'z ob'ekti bilan taqqoslanadi va shu bilan ob'ektivlikning haqiqiy o'lchovini, uning mazmunining haqiqatini ochib beradi. Bilimda haqiqat – bu bevosita yoki bilvosita amalda tasdiqlangan, ya'ni amalda samarali amalga oshirilgan narsadir. Haqiqat mezonini sifatida amaliyot nafaqat uning shahvoniy "yalang'ochligida" - ob'ektiv jismoniy faoliyat sifatida, xususan, eksperimentda "ishlaydi". U bilvosita shaklda ham paydo bo'ladi - amaliyot podasida chidamli mantiq sifatida. Aytish mumkinki, mantiq bilvosita amaliyotdir. Inson fikrlashining mukammallik darajasi uning mazmunining ob'ektiv voqelik mazmuniga mos kelish darajasi bilan belgilanadi. Bizning ongimiz amaliy harakatlar va butun ma'naviy madaniyat tizimida takrorlangan narsalarning mantig'i bilan tartibga solinadi. Inson fikrlashining haqiqiy jarayoni nafaqat shaxsning fikrlashida, balki butun madaniyat tarixining bag'rida ham namoyon bo'ladi. Dastlabki taxminlarning ishonchliligi bilan fikrlash mantig'i ma'lum darajada uning nafaqat to'g'riligining, balki haqiqatining ham kafolatidir. Bu mantiqiy fikrlashning buyuk kognitiv kuchidir. Bizning bilimlarimiz ishonchliligining oxirgi asosi – uning asosida amaliy yaratilish imkoniyati. Albatta, amaliyot bilimning har qanday namoyishini to'liq tasdiqlay yoki rad eta olmasligini unutmashimiz kerak. "Atom ajralmas" - bu haqiqatmi yoki xatomi? Ko'p asrlar davomida bu haqiqat deb hisoblanib, amaliyot buni tasdiqladi. Masalan, qadimgi amaliyot nuqtai nazaridan (va hatto 19-asrning oxirigacha), atom bugungi kunda bo'linganidek, haqiqatan ham bo'linmas edi, ammo elementar zarralar hali ham ajralmas bo'lib qolmoqda. Bu zamonaviy amaliyot darajasidir. Amaliyot "ayyor" odamdir: u nafaqat haqiqatni tasdiqlaydi va xatoni fosh qiladi, balki tarixiy cheklangan imkoniyatlaridan tashqarida bo'lgan narsalar

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

haqida ham sukut saqlaydi. Shu bilan birga, amaliyotning o'zi doimo takomillashtirilmoqda, rivojlanib, chuqurlashib, ilmiy bilimlarni rivojlantirish asosida amalga oshiriladi. Amaliyot ko'p qirrali - empirik hayot tajribasidan tortib to eng qattiq ilmiy eksperimentgacha. Ishqalanish orqali olovni ishlab chiqaradigan ibtidoiy insonning amaliyoti bir narsa, turli metallarni oltinga aylantirish yo'lini izlayotgan o'rta asr alkimyogarlarning amaliyoti boshqa narsa edi. Zamonaviy jismoniy tajribalar juda katta o'lchamdagi asboblarda yordamida o'tkaziladi, kompyuterda hisob-kitoblar ham amaliyotdir. Haqiqiy bilimlarni rivojlantirish, uning hajmini oshirish jarayonida ilm-fan va amaliyot tobora ajralmas bir birlikda namoyon bo'ladi. Bu vaziyat nafaqat tabiiy ilm-fanlar sohasida, balki ijtimoiy bilimlar sohasida ham muntazamlik kasb etmoqda, ayniqsa jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida, odamlarning ijtimoiy-tarixiy amaliyotida subyektiv, insoniy faktorlarga tobora ko'proq ulashib bormoqda. Ijtimoiy-tarixiy jarayonni rivojlantirish, ijtimoiy amaliyotni tashkil etish ko'proq ijtimoiy qonunlarni ilmiy bilimlar asosida ko'paytirilmoqda.

